

RÓNAY LÁSZLÓ

Magyar költők Nyugaton TÚZ TAMÁS

Az emigráció lírája a világirodalom egyik érdekes és tragikus jelensége. A Tomiban kesergő Ovidius bizonyos vonatkozásban éppúgy emigráns költő, mint azok a magyar poéták, akik saját elhatározásukból új életformát választottak, ám ennek keretei között is megpróbálják – az anyanyelv költői adottságaiban és lehetőségeiben – kifejezni gondolataikat. Témáik és alkotói világuk a dolgok természete folytán egészen más, mint a hazai lírikusoké, mégis van a kétféle magyar költészet között néhány érintkezési pont: alig akad olyan külföldön élő költőnk, aki végérvényesen eltépte volna az anyaországához fűződő szálakat, vagy szándékosan elfojtotta volna élményeit, melyek búvópatakaként befolyják költészetét, s a honvágnak, a palástolt nosztalgiának árnyalatával színesítik.

A nyugati magyar költészet egyik legjellemzőbb eleme – mint a kérdés egyik legjobb ismerője, Béládi Miklós több ízben is rámutatott – a kimondott vagy kimondatlan vágyakozás: éljen bárhol, a világnak bármely részén a költő, érdeklődését, s ezzel együtt lírájának egyik rétegét meghatározza elhagyott hazájához való viszonya, kötődésének foka, emlékeinek ereje. Ez még a messi Amerikában vagy Kanadában élő lírikusokra is jellemző, jóllehet az ő költészetüket meglehetősen nehéz áttekinteni. *Határok nélkül* – ezt a tömör önjellemzést választotta legutóbbi antológiája címéül a Kanadai Magyar Írók Szövetsége (a gyűjtemény különben az ottani írószövetség által díjazott vagy jutalmazott pályamunkákból ad válogatást), valójában azonban ezek az írók nagyon is „határok között” mozognak (főként azok, akikben érezni a tehetséget, akik kiemelkednek az emigrációs irodalomban is sűrűn tapasztalható dilettantizmusból). Az idegen életforma nyitott kérdései, a fájó emlékek, az elhagyott haza egyre idillibb színekben felvillanó képei azok a motívumok, melyek leggyakrabban tűnnek fel a kötet alkotóinak jobb-rosszabb műveiben. S amikor a határnélküliség büszke öntudatával indulnak hódító útra, voltaképp az egykori szülőváros vagy -falu gyepeit járják körül újra meg újra; kérdéseket felvetve, sebeket ütve önmagukon, gyógyírt keresve el nem mondható kínjaikra.

A *Határok nélkül* legismertebb és legjelentősebb költője – aki ebben a kötetben elbeszéléssel jelentkezett – *Tűz Tamás*. Lírája laza szálakon az *Újhold* törekvéseivel érintkezett; versei már a *Magyar Csillagban* is megjelentek. 1956-ban ment Nyugatra, most Kanadában él, nyugdíjas lelkész. Lírája hosszú ideig a hazai, úgynevezett katolikus költők törekvéseivel rokonította: mintha *Sik Sándor* primér kifejezésmódja, oktató szándéka és *Harsányi Lajos* kissé patetikus verselése hatott volna rá leginkább. *Jelen voltam* című verseskötete (Amerikai Magyar Írók kiadása, 1976) azonban váratlan fordulatot jelentett pályáján. A kegyelem után sóvárgó lírikusból, aki változatos színekkel festegette utazásait, s léleklében a bűn és erény csatáját örökítette, mintha megállapodott volna, korábbi lázas indulatai megcsendesedtek, lelkiállapota lehiggadt, s az érett ember bölcsességével igyekszik új irányba terelni érdeklődését:

*Ki egykor elviharzott századok túlérlett
gyümölcsseit szedtem mély kosaramba,
csüngtem a Biblián, vad indiánregények
izgalmain s felém lövellt a forró pampa,*

*most mint kalandor műértő, már kényeskedve
járóm a földrészek hetvenszerhét csodáit,
Tűzföldet, Alaszkát, s ölembé hull Velence
s az Etna hó-üstöke szemembe világít.*

(Az utak végül borostyánba fagynak)

Hatvan felé egyre többször gondolkodik el megtett útján, költészete értelmén, s egyre inkább arra a meggyőződésre jut, hogy alkotásainak egyik része „lom, holt dolog”. De elsősorban nem azért, mert elveszítette hagyományos közegét, hiszen *Tűz Tamás* Kanadában is megmaradt a Rába költőjének, emlékezetében fölsejlenek a városvégi füves mezők, gyermeki iramodások.

(Ennek hű bizonyossága az 1978-ban kiadott *Aranyrét utca* című kötete.) Sokkal fájdalmasabb számára az a felismerés – és ez készíti új utak felé –, hogy a szív és az ész, mely eddig lirájának legfontosabb, szinte kizárólagos ihletője, nem ad elég fogódzót számára adott helyzetében, nem orientálja abban a paradox szituációban, mely az idegen környezetben élő és munkálkodó, magát magyarnak valló ember, illetve költő közötti feszültséget napról napra újratekinti. Ebből a feszültségből, az emigráns költő létformájából fakad, hogy a hazájától elszakadt lírikus többnyire valóságosan is hazátlannak érzi magát, s egyik legfontosabb költői törekvése, hogy ebben a helyzetben legalább egy virtuális világot teremtsen magának. Tűz Tamás számára készen adódott a kegyelmi élmény, de ez nem elégíti ki, s elveszítve lelke édenét folytonosan megújuló küzdelmet vív a kivívhatatlan harmóniáért. Az igazi tehetség, ha nem tagadja meg önmagát, s vállalja a magyar nyelvűséget az idegen nyelvi közegben, előbb-utóbb a végvári vitézek egyenesági örökösének érzi magát, s meg-megújuló, egyre tragikusabb harcot vív anyanyelve becsületéért és tisztán tartásáért. Az emigráció költészetének vissza-visszatérő motívuma Jeremiás próféta alakja. Az ugyancsak Kanadában élő Fáy Ferenc kötetet írt *Jeremiás siralmi* címmel, s Tűz Tamásnál is feltűnik a megőrzésnek, a hűségnek ez a fájdalmas, keserű bibliai hőse. A diaszpórába szakadt költő is romok szomszédságában érzi magát, tudata mélyén felfénylik még a bűvös hazai táj, „egybelátja” (ez nagyon jellemző szó!) a jelent és a múltat, ám egyre kietlenebbnek, kifosztottabbnak és szomorúbbnak érzi a maga személyes élethelyzetét és kivált jövőjét. A *Jelen voltam* egyik legtragikusabb, legszebb versében így fogalmazza meg Tűz Tamás:

*Nem ugyanaz, nem is lehet már,
hisz eltűntek a fölöslegések,
szegényedik, egyre űrül a leltár
s az idő szárnya egyre sebesebb.*

*Ha valaki azt mondta volna régen:
Látod, ez lesz majd húsz év után,
ott ülsz a csillagnélküli sötétben,
egy darab éj, már nem is árnya,*

*tengerre néző szemed elsötétül,
mint kártyalap, mit nem vesz kézbe már
se föld, se ég, csak pillád ül sövényül
a süllyedő látóhatár*

*végső csücskén: azért még egybelátod
a hajnali esőt és azt a fát,
amely látomásodban ott virágozott
mindig, ha rádtörtek az éjszakák.*

*Átjátszik arcodon a testmeleg szél,
a révészház, a tó, a zöld csigák,
minden, mihez csak egykor közeledtél
gyáván hátrafelé, akár a rák.*

*Azt hitted, harc ez is a világ ellen,
de kiderült, hogy béke és halál,
mitől szemöldököd már meg se rebben,
csak arcod ég s a szád sírásra áll.*

(Decrescendo)

A magyar emigráció költészetének egyik típusát a bezárulás, a befelé törekvés jellemzi: az adott világgal szemben a költő csak a lélek mélyén találja meg azt a világot, melyet érdemes kifejeznie, megőrzésre átadnia azoknak, akik magyar verset olvasnak. „Végérvényesen bevonulok az anyag belsejébe” – mondja *Öldöklő metafora* című versében Tűz Tamás, s e gesztusa nem egyszerűen a világtól menekülni kész lírikus sztereotip gesztusa, hanem az emigráns-sorsot választó költő természetes reakciója, a maga hagyományörzésének egyetlen reális magatartása. Van ebben egyfajta – tudatosan vállalt – tudathasadás: kettősség, kettős látás, s ez Tűz Tamás liráját éppen úgy jellemzi, mint a tőle délre élő Horváth Elemérét. A költő rettegve figyeli önmagát, de ugyanakkor konok következetességgel száll le a lélek mélyére, hogy belső meghasonlottságát felmutatva az emigráns-sors hiteles hírhozója lehessen:

*Kettévágnak.
Valaki, valami kettévág.
Egy ablakpárkány,
egy gyengeelméjű kése,
mielőtt fölébrednék,
miután nyugovóra térek.*

*Félálomban élek tovább,
gyönyörű megszakitottságban.*

(Félelem)

„Ábrándok tenyerén” él a magyar költő túl a tengeren. „Rejtélyes palotát” épít magának, s ebbe a szemmel nem látható épületbe gyűjtögeti féltő gonddal azokat a rekvizitumokat, melyek tudata falán fölfénylenek, és hirt hoznak számára a közeli és a messzi múltból. „Bogárnyi villanások” vigasztalását próbálja szembeszegezni „a házsorok kenyérdagasztó árvaságá”-val. Szíve mélyén „leküzdhetetlen szerelem” él a jövőtehetetlenül és visszahozhatatlanul elveszített múlt emlékezte iránt. Kettősségének maga is tudatában van. Mégis újra meg újra kísérletet tesz, hogy feltámaszsa a legalább emlékei szintjén újraélje egyszer elveszített, már csak virtuálisan létező, lelkébe írt palotáját:

*Le sem hunyom szemem, böngészem, újraélem
régvolt magánügyeimet a szalmasárga
hajú napokat összefércelem s merészen
visszaindulok a temetkező félhomályba.*

*Ismerem a járást erre már. Sietett
öklelő nézése a kétarcú határnak.
Szívem fölött kereszt és dévaj amulettek:
borostyánkő örökkévalóságba zárnak.*

(Az utak végül borostyánkő örökkévalóságba fagynak)

Az el-kivándorolt magyar költő újra meg újra igyekszik szembenézni az élet nagy kérdéseivel, keresi életének és útjának igazolását. Ez a magyarázata annak, hogy a nyugati magyar költészet legjobb darabjait sokszorosan áthatja a bölcsekedő hajlam, vers és filozófia számtalan szalon érintkezik egymással, hiszen az idegen nyelv közegében élő lírikusnak az életről vallott felfogását versei tükrözhetik leghivebben. Tűz Tamás kimondja azt a keserű ténnyt, hogy a szándék és a megvalósulás csak laza szálakon érintkezhet egymással, hogy az idegenben élő magyar költő a befogadó ország gravitációjában ritkán emelkedik, inkább folytonosan zuhan:

*Gondolom, így is roppant stilizáltak
lehetünk, ha nincs is rajtunk palást.
Mint egy festett virág, egy csillagállat,
remeghetjük a végső zuhanást.
Valahonnét ismerős ez a kép is.
Hiába: öltözünk-vetkőzünk mégis.*

(Kormos kolostori falkép)

A magyar keresztény költészetnek az a rétege, melyhez Tűz Tamás kapcsolódott, sokszor szembesült a bűnnel; a véték és a kegyelem harmóniájában és harcában születtek Sík Sándor legjobb versei is. Tűz Tamás esetében azonban – személyes sorsa magyarázza – a büntudat, az elveszített éden fájdalommal sokkal erősebb hangsúlyt kap. A bűnöst ábrázolja inkább, nagyobb elhíhető erővel, míg azok a versei, melyek a kegyelem megnyugvását sugallják, erőtlenebbek, kimódojtak, egyéni lelemény nélkül variálják az ilyen típusú költészet közhelyeit. Beléhasít olykor a kegyelem sugara, mint a századelő nagy és látványos konvertitáinak szívébe. Ő azonban – velük ellentétben – továbbra is esendő ember marad, aki szívesen belefeledkezne az önfeledt percek és órák sugárzásába, de tudja, ez lehetetlen:

*Ha rájön néha, ritkán, néhanapján,
eltitkolt vágyak kurta delelőjén,
ha váratlanul rátör a verőfény,
ha lesújt rá – bár csak egy pillanatra tán –*

*Beilleszkednék egyszer s mindenkorra
a ráomló földöntúli csokorba,
mint egy kőszá virág, egy árva zsálya.*

*hiába leplezi előkelően,
azt sem tudja, gyűlölje vagy szeresse,
de térdre hull, forrásvizet keresve
a lángragyúlt, illattalan mezőben.*

*Nem tart örökké ez a boldog óra,
köd száll a völgyre, rétre és folyóra,
ráhull megint a szürkéség homálya.*

Tűz Tamás, akár a legtöbb papköltő, magától értetődő természetességgel él a keresztény líra évezredes motívumaival. Nála azonban ezek nem jelképek, hanem saját, stilizált élethelyzetének lírai megjelenítői. Ő lesz a csipkebokor előtt térdre boruló Mózes, aki – szemben a bibliai történettel – nem hallja meg a csodálatos szózatot, csak a fényt érzékeli, hogy aztán újra sötétség, félhomály boruljon köréje. Ez az átértelmezett, szubjektív fénytörésű mitológia általában is jellemzi az emigráció líráját. Valamennyien a megtisztulás boldog pillanatait keresik, s azt kivétel nélkül „a belső csillagok”-ban találják meg, az emlékek, a gondolatok, a nosztalgikus vágyak között. Ezért válik oly fontossá számukra az idő, ezért igyekeznek változásait mohó konoksággal megragadni, ezért ébrednek rá keserű kiábrándultsággal, hogy az ő idejük voltaképp a változások üres egymásutánja. *„Minden változik, forog”* – ismétli Tűz Tamás az ősi igazságot. De megírja ennek emberi visszhangját is: az üres és céltalannak hitt változatosságban azt a pillanatot keresi, *„mi talán valami mást hoz”*. Ennek a jórészt csak vágyakban és elképzelésekben létező kurta percnak az a legfontosabb jellemzője, hogy *„álom és terv sajátos vegyülete”*, azaz talán soha nem válik valósággá, mégis megélhető, hiszen a lélek mélyéből újra meg újra felidézhető, mint a valóságnak egy alig ismert, álmokkal és látomásokkal kecsegtető dimenziója. E virtuális világ megidézésének makacs kísérlete azt is megérteti velünk, hogy az emigrációs költészetben miért oly sok a látomásos elem, a megszemélyesítés, a metafora. Tűz Tamás egyik legszebb verse, a *Dies illa* az emberélet útjának stilizált átértelmezése, s a hatalmas képek, történelmi freskók háttérében csak a vers legvégén villannak meg a *„kiégett paloták”*, csak ekkor tudatosodik a költőben a torkot szorító fölismerés: *„... rég tervezett halhatatlanságunk | az ópium-mámorban ébredsz...”*. Újabb verseiben a patetikus hang, az ódai emelkedettség egyre többször fordul fanyar kiábrándultságba, költészetének egyre pregnansabb elemévé válik az öngúny. *„Elhervad a babér, lehullanak a koronák”* fejről, miközben képzeletben átsétál az időn, s mozaikcserepekből igyekszik újra egységbe rendezni a soha össze nem rakható képet.

Ebben a keserű élethelyzetben az emigrációban élő költőnek nagyon fontos, miképp sikerül kapcsolatot találnia a magyar költészet áramkörével. Tűz Tamásnak kétségtelenül bizonyos tartást és háttérrel ad, hogy versei idehaza is több-kevesebb rendszerességgel megjelennek, ő maga pedig érezhetően figyelemmel kíséri a hazai költészet fejlődését, merít eredményeiből, kamatoztatja olvasmányemlékeit. A *Jelen voltam* ihletői között a már említettekén kívül lehetetlen nem fölismerni például *Pilinszky János* költészetének hatását. A kötet végére sorolt aforisztikus tömörségű versek, a tragikus magányról árulkodó, az egyedüllét feloldhatatlanságát szuggeraló versek ősei alighanem a *Szálkák* című kötetben keresendők. Az egymás mellé rendelt képek, a szinte mozdulatlan, ige nélküli mondattöredékek, a gondolati kihagyások azt jelzik, hogy Tűz Tamás költészete új irányba nyílik. De hogy ebbe az egyre komorabb, sötétül világba honnan tör be majd a jótékony fény sugar, azt nem tudhatjuk. Mert a költő most még inkább a homályba mered ködös szemmel, s az egyre kivehetetlenebb árnyalakokat faggatja konok következetességgel:

*Előre bukott fejjel
a jégverem felé.*

*Ez volna az a mozzanat,
amire emlékezni fogsz
a tisztítótűz lobogása közt is?*

*Fölhördül benned az elítélt,
besötétedik az erdők kupolája.*

(Mozzanat)

Költészetének újabb darabjaiban kétségtelenül ott rejlik egyfajta szintézis lehetősége. Az a képessége, ahogy az idő különböző síkjait egymásra vetítve, az álom és a valóság együttesében szuverénen világot igyekszik teremteni magának, a költői megújulás esélyével kecsegteti. Am emlékei és nosztalgiai ma még sokkal erősebbek, semhogy magára csukhatná ennek a képzeletből gyúrt

világnak kapuját. Sőt újra meg újra kimerészkedik rejtekéből, figyeli az emigráns-sors keserű jelzéseit – lőporszagát? –, hogy aztán megsebzett madárként hulljon alá képzeletbeli magaslatáról:

*S a távolból éleslövészet, álmosító irógépzörej,
kivándorlóhajók elnyújtott jeremiádjá.
A mondatfűzés nem a legtökéletesebb.
Valaki oda is jön és szemünkre veti,
nincs átütő erő, de ő is hadar,
mert a léghárító ágyúk és a világító torony
kivetkőzik a bálterem színes szalagjaiból.
Ránkfelejtett tekintetében
tolláskodik egy régi filmdal, birsalma ize van
és tapintható. Bele is fájdul a szív,
s már zuhanunk tovább másféle összetételű
közegekben, szétnyirbált tájak közt,
együtt a megsebzett szárnyú madarakkal.*

(Lelassult keringő)

TÚZ TAMÁS VERSEI

Isten pórázán

*a Teremtés Könyvében nincs szó
a kardlapon száradó vérről
nem dörren el az első puskalövés
nem csattan a halál fejszéje
nem sír a karámba zárt bárány
mert nincs karám nincs kardlap
és nincsen puska
csak Éva lángvörös arca a Kertben
magasan hordja a fejét a Kígyó
markába nevetne ha volna marka*

*külön fejezet ez már
az Érzékeny Angyal jegyzeteiben
(az Összülők személyi dossziéja
müggonddal bekarikázott nevek
kitűnő dokumentációs anyag)
élete tavaszán az ember félt a tűszúrástól is
nemhogy a kardlap a fejsze a puska
lefegyverző mosolya ült a fémformáló erők
ördögi tervein a folyók torkolatában
Isten pórázán nyugtalankodtak már
a kegyelem bárkái hogy kiszökjenek
a fároszok arany sugarába*